

Срђан Шаровић

Уна Поповић

САМОСТОЈНОСТ ДЕЛА И ПОЕТСКИ ЗАСНОВАНО ДРУШТВО

појац и хор

Апстракт: Теми односа између естетике и прогреса у овом раду приступамо разматрањем природе дела и могућности његовог утицаја на напредак друштва. Свако самостојно, целовито, потпуно, родоначелно дело својим пројављивањем сведочи и предлаже свет. Окуп таквих дела је складан, па отуда творачка дела међусобно није примерено самеравати, нити неком од њих приписивати већу вредност. О напретку у вези са делом је, међутим, могуће говорити према заједници и њеном унутрашњем уређењу. Како родоначелно дело пројављује нарочит, духом осмотрен смисао заснован на естетском начелу самог дела, тако би заједница осовљена у родоначелном делу била утемељена у духу и устројена по истом начелу и смислу који се делом отеловљују. Таква заједница је *поетско друштво вишег реда*.

Кључне речи: дело, јестобразје, самостојност, напредак, поетско друштво.

У овом излагању теми односа између естетике и прогреса приступамо разматрањем природе творачког дела и могућности његовог утицаја на поредак и живот друштва. Питање напретка не ограничавамо на самеравање и вредновање више дела, већ то питање постављамо у кретању од дела ка заједници која саобраћа са делом,

а која се може унапредити полазећи од дела. Заступамо став да је друштво могуће осмислити и устројити на поетски и творачки начин, односно да је заједницу потребно засновати на духу и саобразити по естетском начелу. Творачко дело је тачка на којој се може осовити таква заједница – *поетско друштво вишег реда*.

Основ заснивања заједнице и осмишљавања друштва на поетски начин и по естетском начелу може бити само творачко дело; дело које настаје по духу и које је отелотворење (сопственог) естетског начела. Естетско начело потиче из духа и не може се конструисати по знању; оно се пројављује и даје на виђење делом. У непосредном сусрету са делом, естетско начело види се и захвата управо онако како се пројавило. Дакле, за поимање естетског начела је потребно само дело и ништа друго сем дела. Делом пројављено естетско начело се отуда не може разумети, променити или рашчинити накнадним, делу страним тумачењима.

Естетско начело пројављено и отелотворено делом јесте *начело општег сагласја*. Начело сагласја се односи на обухват дела и оног што му је родонаечно. Естетско начело управља творењем дела у целини: по начелу дело се изнутра, из својих основа, образује и уређује до довршене саобразбе. Дело као основ заснивања заједнице тако је тачка из које се начелом вођено образовање, уређење и следствено осмишљавање (дела) преко дела живо преноси даље, ка организовању и обликовању унутрашње саобразбе друштва. Поетски заснована и осмишљена заједница је, у коначници, и сама дело: „Естетичко је више него само 'естетско'. Оно је ум осјетилности, форма осјетилности прожета духом па је као таква могућа форма људске егзистенције. Лијепа форма, као форма живота, припада као могућност само цјелини могућег слободног друштва, а не, напротив, само приватном, само посебном, музеју”.¹

Идеја прогреса у уметности

У устаљеном разумевању и говору, под прогресом уметности обично се мисли на историјски „развој” уметности, утицај одређених уметника и дела на потоње стваралаштво, па чак и на изумевање средстава израде дела или настанак вештачких

¹ Marcuse, H., „Društvo kao umjetničko djelo”, u: *Estetska dimenzija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981, стр. 136.

творачких средина.² Хронолошки поредак у усвојеном рачунању времена се подразумева као скала на којој се дела постављају као припадна прошлости или блиска савремености. Хронолошки ток наводи на одлику напретка и новине потоњег у односу на пређашње.³ У таквом разумевању уметности, дела се вреднују из позиције садашњости: њихова вредност се оцењује према томе да ли су дела за нас данас и даље значајна и видљива или не, и то према (данас) важећим и усвојеним мерилима.

Почев од модерног доба, од дела се очекује да буде потпуно ново и оригинално, непредвидиво и необјашњиво полазећи од дела која већ постоје.⁴ Ако дело настаје од већ постојећих дела оно је реинтерпретација, а ако полази од дискурса, коме се супротставља или га наставља и разрађује, онда је реакционарно. Отуда се мора одбацити целокупан хронолошки наратив самеравања дела. Па ипак, пројављивање дела у цивилизацијској историји се покушава разумети њиховим повезивањем у смислу утицаја хронолошки првотних на потоња и будућа дела. Самостојност и оригиналност дела тако се подређују идеји прогреса и отуда тумаче као оно што обезбеђује напредак уметности. Утицај једног дела на друго се обично тражи у мотивима и темама представљеним појавношћу дела, или још чешће у техници и начину на који се користе средства израде дела. Изумевање нових средстава израде или вештачких творачких средина, попут дигиталног простора, такође се цени као знак напретка у уметности. Новина технике или средине, дакле, тумачи се као нешто што може да утиче на природу, каквоћу и вредност дела. Међутим: „Шта уопште значи 'ново' у уметности? Још радикалније: да ли у уметности уопште постоји 'новост' као *естетски* факт? Свакако, о 'новости' се може говорити у равни новог стила, моде, али је беспредметно говорити да постоји тзв. 'нова' *естетска* форма, бар не на нивоу

² Munro, T., 'Do the Arts Progress?', *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 14, No. 2, 1955, стр. 186; Doorman, M., *Art in Progress: A Philosophical Response to the End of the Avant-Garde*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2003, стр. 131-132.

³ Уп. Doorman, M., *Art in Progress: A Philosophical Response to the End of the Avant-Garde*, стр. 17-18.

⁴ Карактеристичан пример таквог разумевања је Кант (I. Kant), који доследно закључује да линеарног напретка уметности, попут оног својственог научном знању, не може бити. Дела два генија би, према Канту, била упоредива само утолико што су у питању дела два генија, без хијерархијског самеравања. Тако читамо: „На тај начин творевина једног генија јесте (...) угледни пример за неког другог генија код кога та творевина буди осећање његове властите оригиналности и нагони га да се у уметности ослободи принуде која потиче од правила, да тиме сама уметност добије једно ново правило, у којем се дотични таленат показује као узоран”. Kant, I., *Kritika moći suđenja*, BIGZ, Beograd, 1991, стр. 206.

вредности. Непримерено је становиште да постоје 'нове' естетске форме у односу на претходне”.⁵

У свим наведеним случајевима, дело се разматра или преко своје појавности или преко средине, средстава и техника израде који су неопходни за довођење дела до појавности. Таквим сагледавањем, дело се види само по својој појавној и физичкој страни, а не у целости - по својој истинској природи и суштини која превазилази опаљљиво.⁶ Отуда, идеал прогреса у уметности у основи подржава идеју да се стваралаштво своди на технике израде и производњу по знању. Творење се, међутим, не може сузити на средину, технику, умеће или рукодељство, већ почива на естетском начелу пореклом из духа.

Истинска природа и суштина дела не мења се кроз време нити зависи од средине, средстава и поступања у изради: дело јесте дело по ономе одакле потиче и што пројављује, а што је непроменљиво и увек исто.⁷ По својој суштини, дело је безвремено и постаје временито тек по увођењу у поредак друштва и културе. Ако делу нема места у кохерентном поретку, оно се не уводи или се понаша као страног тело ако је уведено. У оба случаја дело остаје *безвремено* и у исто време *свевремено*, јер по својој природи има потенцијал да буде родоначелно за свет. Ако се више таквих дела роји, она су по истом начелу, те њихови светови нису у сукобу него у хармоничном вишегласју.

Отуда су сва творачка дела просто дела и стога једнака; дело је дело у целости и потпуности, или једноставно није дело. Међусобно самеравање и вредновање дела вођено идејом прогреса у уметности почива на претпоставци која занемарује природу дела – претпоставци да неко дело може бити *мање или више дело*. Та погрешна претпоставка не тврди само да дела могу бити мање или више успела по вештини израде и по занату, већ тврди да дело *као дело* може бити боље или горе од других дела. Сходно томе, идеја прогреса у уметности, како се уобичајено разуме, не полази од уметности и дела нити ставља тежиште на њих. У њеној основи преовлађује вера у нужност и пожељност прогреса, а идеализација прогреса је проблематична када се

⁵ Petrović, S., *Estetika u doba antiugetnosti*, Dereta, Beograd, 2016, стр. 182-183.

⁶ Уп. Munro, T., 'Do the Arts Progress?', стр. 184-185.

⁷ Уп. Crowther, P., 'Indifferent to Intentions: The Autonomy of Artistic Meaning', in: O. Hullat (ed.), *Aesthetic and Artistic Autonomy*, Bloomsbury, London, 2013, стр. 14.

примени на разумевање творачких дела.⁸ Речима професора Сретена Петровића: „Све је унапред усаглашено са важећом интерпретацијом, историцистичком мантром о престижном свеколиком напретку, укључујући и прогрес самога уметничког облика”.⁹

Посматрана полазећи од идеје прогреса, дела се постављају у поредак међусобног самеравања и размеравања по неком усвојеном мерилу, спрам ког се и вреднују као мање или више важна и значајна. Такво мерило је, међутим, спољашње и странио самим делима. Најчешће оно потиче из владајућег обрасца културе и показује начин на који друштво себе разуме и успоставља. Начин на који друштво разуме себе и свој смисао одређује и разумевање, улогу и положај дела у том друштву.¹⁰

Тако култура намеће обрасце који укључују или искључују дела у оквирима тог друштва, задају шта се у тим оквирима има сматрати делом и вреднују дела према ономе што прописује дати културно-друштвени поредак – тачније, према ономе што прописује начело његове унутрашње организације и функционисања. Међутим, то начело, а последично и мерило сагледавања дела, нису естетски, па их стога није оправдано примењивати на дела. Једино исправно мерило дела је његово *унутрашње мерило*, односно његово естетско начело - *начело општег сагласја*; према том мерилу сва дела су суштински једнака и сва су једнако дела. Како су творачка дела по истом и потичу из истог, тако дела међусобно стоје у природном сагласју. Једно дело не потиरे друго нити му смета, једно дело се не такмичи са другим нити га побеђује.

По нашем суду, када је реч о творачким делима, питање *да ли је могућ напредак* требало би поставити полазећи од природе и суштине самог дела. Ако се питање тако постави, појам напретка се неће односити на самеравање и вредновање више дела, нити на претпостављени историјски „развој” уметности. Напротив, појам напретка ће се односити на само дело и на даљи живот дела као таквог: напредак се показује у погледу на оно што проистиче из дела, на оно што дело заснива и остварује, на оно што дело може да унапреди. Напредак у вези са делом је стога могућ у подручју у које дело по свом настанку улази, у ком се појављује и живи – у подручју културе и друштва, заједнице која саобраћа са делом.

⁸ Уп. Doorman, M., *Art in Progress: A Philosophical Response to the End of the Avant-Garde*, стр. 145.

⁹ Petrović, S., *Estetika u doba antiugetnosti*, стр. 180.

¹⁰ Уп. Dedić, N., *Utopijski prostori umetnosti i teorije posle 1960.*, Atoča, Beograd, 2009, стр. 251-252.

Однос творачког дела и друштва може бити однос сагласја или безоднос. Друштво које је у сагласју са делом и које је наклоњено делу уважава дело. Сагласно друштво не поставља сопствене већ изграђене обрасце испред и изнад дела, подређујући дело владајућој култури. Напротив, друштво наклоњено делу је отворено за оно што дело носи са собом и спремно да се (ре)организује и осмисли сходно таквим подстицајима. У коначници, уважавајући дело друштво узима дело за свој основ; то је *поетски засновано друштво*. Друштво које се разилази са делом по духу је непријатељско и страно делу. У суштини, то је раздуховљено друштво. Раздуховљено друштво настоји да дело апсорбује и уклопи у сопствене обрасце, да обеснажи дело и спута његов даљи живот у (пре)обликовању и преображењу живота заједнице; дело се вреднује и уводи као функција (друштва).¹¹ Непријатељско друштво према делу поставља интерпретацију, одређујући смисао, важење и вредност дела мимо самог дела.¹² Речима професора Сретена Петровића: „Том агресивном, антицивизацијском културном револуцијом поричу се уметничка дела, а и васколики свет естетских вредности, сами врхови стваралачког домета људскога генија”.¹³

Ако је друштво раздуховљено, његов поредак је неприродан и насилан. Да би се такав поредак уопште одржао, он се мора постојано осигуравати, утврђивати и наново успостављати. Раздуховљено друштво наизглед може да преузима различите облике и да се привидно мења, па чак и да те своје промене проглашава значајним напретком. Ипак, ма који облик да преузме и ма како да себе разуме (интерпретира), раздуховљено друштво суштински остаје исто: како у њему увек влада несклад, напредак који проглашава је само привид, заправо даља деградација. То важи и за савремено друштво и владајући културни образац. Међутим, упркос томе могуће је замислити другачију, сагласну и напредну заједницу, заједницу потпуно различиту од оне коју потврђују дате историјске околности. Такву сагласну и складну заједницу замишљамо и разумемо као *друштво вишег реда*, друштво засновано на другачијем основу и

¹¹ Уп. Araeen, R., 'Globalization, Cultural Difference, and the Alternative to the Crisis of Art Today', in: M. Beaumont, A. Hemingway, E. Leslie, J. Roberts (eds.), *As Radical as Reality Itself: Essays on Marxism and Art for the 21st Century*, Peter Lang, Oxford/Bern, 2007, стр. 405-406.

¹² Уп. Carroll, N., 'Essence, Expression, and History: Arthur Danto's Philosophy of Art', in: M. Rollins (ed.), *Danto and His Critics*, Second Edition, Wiley-Blackwell, Oxford, 2012, стр. 123-124.

¹³ Petrović, S., *Estetika u doba antiugetnosti*, стр. 164.

устројено по другом, а заправо првом и превасходном начелу.¹⁴ Начело њене организације и смисла би морало бити *начело општег сагласја* – естетско начело.

Заједницу је могуће је замислити, осмислити и остварити по естетском начелу и на естетски начин ако се пође правцем од дела ка култури и друштву - у смислу да дело успоставља културу и друштво, а не да културни образац и пројектовано друштво успостављају дело. Таква заједница је осовљена у делу. Заједница осмишљена и уређена по естетском начелу је *поетски засновано друштво*, друштво вишег реда, сагласја и унутрашње смислене усклађености, сродно и блиско творачком делу. Поетски засновано друштво осовљено у делу и творачко дело су саодносни по свом унутрашњем устројству зато што почивају на истом естетском начелу, начелу које пројављује и отелотворује управо дело. Као што дело подразумева унутрашње усклађивање многих основа до јединствене, смислене и целовите саобразбе, тако и поетски засновано друштво значи јединствено и складно уређење односа свих који учествују у тој заједници. Напокон, као што сваки основ дела свој пуни смисао и појавност добија тек у његовој целовитој и довршеној саобразби, у саодношењима са другим основима дела, тако и сваки члан поетски заснованог друштва *јесте* тек учествујући у заједници, кроз заједницу и у њој.

Естетско начело и творачко дело

Да би се остварила поетска заједница, потребно је естетско начело по ком ће она бити уређена и обликована. Естетско начело се, пак, пројављује творачким делом: свако такво дело почива на (неком) естетском начелу и отелотворава га. Поетска заједница се, стога, мора осовити у (творачком) делу. Шта је, међутим, естетско начело, и како се оно делом пројављује?

Естетско начело је *начело општег сагласја - творачко начело* саображавања и изражавања дела. Делом пројављено и отелотворено естетско начело осмишљава се пре било ког непосредног деловања и изведбе дела. Естетско начело осмишљава се у духу и уму онога ко твори, и то као одговор на питање: како изобразити *оно што жели*

¹⁴ Уп. Marcuse, H., „О афирмативном карактеру културе”, у: *Естетска димензија*, Школска књига, Загреб, 1981, стр. 73.

да се пројави? Дело настаје по ономе што жели да се пројави - нествореним живим силама које кроз оног ко твори једну целовиту меру изображавају као дело. Најпре се осмишљава начело; након што се начело успостави, оно што жели да се пројави управља творење ка творачкој средини, средствима и начинима поступања у изведби дела.¹⁵ Средину, средства и поступке израде, дакле, испоручује творачко начело, па се у складу са начелом осмишљавају сви кораци израде дела. Живе силе траже начело, а њима приподобљено начело даје смисао рукодељству. Рукодељство само по себи не може произвести творачко дело.¹⁶ Отуда, творачко начело представља како дела, средина је где дела, а начелом управљено рукодељство је чиме дела.

Као такво, живим силама саобразно, естетско начело управља творењем дела у целини и у сваком поједином кораку, а непосредно деловање у сачињавању дела прати све постављене кораке и њихов поредак. Творачко начело је јемац за поступање по начелу које исходи творачким делом; утолико творачко дело не може настати без руководећег начела. Стога творачко дело не зависи од средине, већ се може појавити у било којој средини или се кретати кроз различите средине. Исто тако, дело не зависи од средстава и начина поступања израде, већ може бити израђено употребом било којих средстава које подржава средина његовог изображавања, онако како то налаже начело.

Оно што жели да се пројави делом претежно је и усмерава како осмишљавање естетског начела, тако и изображавање дела. Творачко дело потиче од нечега што само жели да се образује по свом сопственом јесте. То што се по свом јесте образује долази из духа нествореним силама и прима се духом (онога ко твори). Када је у складопоравнању са нествореним силама и у сагласју са оним што је задато, затечено и дато, онај коме је пала брига у задатак не стаје на пут ономе што жели да се пројави. Такав саучествује у јестобразју и стога је он јестобразник. Јестобразје је изображавање творачког дела по ономе што жели да се пројави (делом). Јестобразник је саучесник (у јестобразју) тако што пушта дело да се самостално образује, а према ономе што жели да се пројави. Јестобразник има конкретан задатак – да умом обезбеди складно начело за оно што је духом примљено.

¹⁵ Уп. Šarović, S., „Šta pada pod krušku? Reč o umetničkom metodu”, *Theoria*, Vol. 64, No. 2, 2021, стр. 163-164.

¹⁶ Уп. Исто, стр. 165.

Отуда је устаљену реч *уметност* примереније користити за деловање које се води умећем, знањима и стеченим вештинама него за творење дела. Деловање по умећу усмерено је на средину и на њом задата средства као оквире могућег поступања. Стога је исход деловања по умећу ограничен домашајима одабране средине и знањем како баратати средствима за непосредну израду дела које средина подржава.¹⁷ Међутим, истинско дело није и не може бити ограничено ни творачком средином ни знањем оног ко саучествује у творењу. Творачко дело није засновано на умећу: његово порекло је у духу и измиче било ком знању и разумевању. По својој суштини, творачко дело надилази моћи уметника ма какве оне биле.

Како је *оно што жели да се пројави* делом претежније, јестобразник мора да му обезбеди проходност до дела. Ако се делу дозволи да се самостално образује до свог довршеног вида и појавности, средину и средства израде јестобразник препознаје и користи како то захтева дело. Средина и средства нису од кључног значаја и зависе од начела: начело мора бити применљиво у свим срединама и могуће извести било којим средствима. У изображавању појавности дела уважавају се закони вештина у материјалу, па је јестобразник у исто време уметник. Ипак, те вештине су омеђене и управљене творачким начелом, датом средином и *оним што жели да се пројави*, а у чему саучествује јестобразник. Отуда, јестобразник се појављује и види као уметник тек у самом рукодељству које је условљено силама и припадним начелом; умеће и уметник мало се питају.

Поредак настанка и творења дела, дакле, има своју усправну и плошну димензију, при чему оно што припада усправној оси претеже и управља оним што припада плошној равни. Поредак је увек исти и може се представити на следећи начин:

Силе
I
дух
I
ум
I
начело
I
средина – поступање – рукодељство

¹⁷ Уп. Шаровић, С., „Изувир: *poiesis* и естетски критеријум”, у: И. Драшкић-Вићановић, Н. Грубор, У. Поповић, Д. Ћаловић, М. Новаковић, М. Миладинов (ур.), *Ангажована естетика*, ЕДС, Београд, 2021, стр. 104-105.

Творачко дело по сопственом унутрашњем устројству, задатом начелом, пројављује нарочито и јединствено захватање духом осмогласног смисла. Дело указује иза, више и преко онога што се опажа у плошном поретку његове појавности. Ако је стање појавности изображеног дела једнако стању духа онога ко твори, може се рећи да је отисак уравнотеженог духа хармонична складна саобразба и супротно; нескладна, узнемирана, поремећена појавност дела указује на растројен дух. Творење по начелу подразумева складопоравнање са живим силама, па дело изображено по творачком начелу не може бити нескладно ни у саобразби ни у појавности.

Појавност дела је оно што се опажа видом, а видљивост дела је оно што се пројављује кроз опажено као нарочит унутрашњи простор и свет дела. Видљивост дела значи пројављивање невидљивог кроз појавно и опажено, бесконачног кроз коначно.¹⁸ Појавност творачког дела, каква се у коначници показује, настаје путем начела које у свим корацима води творење дела до изображења и довршене саобразбе. Дело само, изнутра, управља творење до неког свог појавног вида и изображења. Отуда, појавност дела пројављује унутрашњи смисао дела – смисао који је духовне природе и који је прихваћен духом, а чије пуно пројављивање делом јемчи управо начело. *Оно што жели да се пројави*, истина и смисао дела до видљивости долазе кроз поредак: начело - средина - поступци - средства изображавања - појавност.

Видљивост дела се разуме као једно и јединствено Сведело – *пуноћа мноштва*, док је појавност мноштво непоновљивих појединачних саопштавања тог Сведела. Свако творачко дело тиче се свеукупно онога што јесте, односно *свега о свему*, о чему сведочи и на које собом указује. Смисао који се захвата из општости свега што јесте кроз творачко дело пројављује и показује једно, јединствено, свеопште Дело. Тако је творачко дело место пројављивања и саображавања једног јединственог и свеобухватног Дела, једне Истине. Оваплоћујући своју видљивост, свако творачко дело показује управо то – *све о свему*, на начин и у мери особеној за то дело; мери која не сужава нити спутава истину која се пројављује. Стога је творачко дело начин да се разуме укупност свега што јесте. Отуда је и унутрашњи поредак творачког дела, заснован на његовом естетском начелу, усаглашен са датим, апсолутним поретком. Он

¹⁸ Уп. Henry, M., *The Essence of Manifestation*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1973, стр. 438; Popović, U., „Mišel Anri o apstraktnom slikarstvu: Kandinski i slikanje nevidljivog”, *Arhe*, Vol. XV, No. 30, 2018, стр. 136.

је (део) израз и вид једне јединствене целине тог свеопштег поретка, из кога истиче и у ком има порекло.

Дело самостојно раскрива сопствени унутрашњи поредак, па је *родоначелно* за *сопствени свет* и самим тим *плодоносно*. Свет дела је устројен по естетском начелу - начело даје начин поимања тог света и његових унутрашњих односа. Како је дело творачко и настаје по естетском начелу, тако је свет који оно пројављује одређен начелом: начело задаје каква бића се могу станити у том свету и на који начин се она међусобно саодношавају. Како је дело изображење силама сагласног начелом успостављеног поретка и света, тако се начелом разуме појавност дела једнако као и поредак који се кроз ту појавност пројављује.

Унутрашњи свет дела и поредак који му припада су израз (начела) општег сагласја. *Оно што жели да се пројави* делом усмерава осмишљавање естетског начела, а самим тим и устројство света дела, па је отуда свет дела у складу са свеопштим поретком. Како се начело образује у духу и уму јестобразника, као одговор на захтев *онога што жели да се пројави* и у складу са мером поимања испостављеног захтева, начело се може и мора доумити и саопштити. Тако се творачко начело уобличава и организује изнутра, дајући сопствене одреднице – појмове - у одређеном поретку. Одреднице/појмови и њихови међусобни односи чине појмовни поредак (начела), а појмовни поредак је (метафизички) свет чије унутрашње устројство даје начело. Такав свет види се делом и кроз дело.

Самостојна, целовита, потпуна, родоначелна дела, дакле, по својој природи стварају и пројављују свој свет. Светови тих и таквих дела нису и не могу бити у сукобу, јер је сваки устројен по начелу општег сагласја према ком се и међусобно саглашавају. Отуда творачка дела није примерено међусобно самеравати, нити неком од њих приписивати већу вредност. Како порађа (сопствени) свет и сведочи живом свету, свако творачко дело је *плодоносно* – а то јесте једино (унутрашње) мерило дела; дело у целости или јесте или није (дело). Мртво дело не постоји; дело је *живо дело*, а ако је живо онда је плодородно. Дело се даље шири, рађа и бокори зато што творачке силе којима је настало творе и струје, кроз дело и путем дела. Плодородно дело обезбеђује (даље) творење које полази од дела, а остварује се по истом (естетском) начелу које устројава свет дела и које се делом пројављује. Напокон, на тај начин се може говорити о напретку у вези са делом: ако је дело плодно, онда се може

напредовати из дела и полазећи од дела, смером који оцртава самостојни унутрашњи живот дела.

Закључна разматрања

Покушаји да се дело интерпретирањем уклопи у владајуће културне обрасце не погађају само дело, јер оно настањује себи припадни духовни простор. Дело не живи у плошном поретку важеће или њиме конституисане културе, већ дело живи у усправној духовној оси смисла постављеној његовим пореклом, самостојно и самодовољно у сопственом свевремену и свепростору. Баш као и човек који није заборавио своје порекло: „Као дуга растегнут је човек преко неба живота; крајеви се његови не виде; једним крајем зароњен је у материју, а другим у - надматерију, у дух. Он претставља лествицу између минерала и духа. Он је прелаз из материје у дух; и обратно: прелаз из духа у материју”.¹⁹

Усправна духовна оса пресеца плошну раван важеће и познате културе у једној тачки, творачком делу. У пољу културе творачка дела се пројављују као истинска чуда - усправна оса смисла се делом уписује у плошну раван културе.²⁰ Оваплоћено дело, као материјализација духовног, стоји у пресеку усправног и плошног као тачка из које се може гледати по усправној оси смисла. Дело пробија стерилисану плошну раван, отвара место и прави улаз у могуће усправно кретање по вишим равнима – или изливање живих сила кроз плошни поредак. Дело је *изувирно*, извор, ушће и врело. Изувирно дело је *тачка увирања* ка ономе одакле је дело потекло. Изувирно дело је једнако и *тачка извирања* усправне осе смисла у (плошну) стварност, тачка из које се додељени смисао живо шири даље, обликујући и образујући заједницу.²¹ Свако изувирно дело је прилика за конституисање поетског друштва вишег реда.

Творачко дело је место сабирања, пројављивања и сведочења живућег смисла, а тиме и тачка осовљавања, осмишљавања и уређења друштва. Дело није мртви објекат подложен интерпретацији и приписивању ма којих значења, већ је родоначелно за свој свет и самостојно пројављује духом дати смисао: дело је ковит изображења истине о

¹⁹ Отац Јустин Поповић, „Зеница трагизма”, у: *Философске урвине*, Београд, 1987, стр. 18.

²⁰ Уп. Шаровић, С., „Изувир: *poiesis* и естетски критеријум”, стр. 110.

²¹ Уп. Исто, стр. 108-109.

стварности који живо плоди и рађа. Као самостојно пројављивање истине, творачко дело је место згрушавања смисла. Учествовањем у свету дела - свету сведочења устројеном по естетском начелу - саучествује се и у смислу који дело пројављује. Дело даје нарочиту видљивост која осмишљава опажање, доживљавање и разумевање стварности на начин и у поретку саобразном његовом естетском начелу. Учествовањем у свету дела оно што опажамо и искушавамо задобија смисао мимо оквира и значења која намећу културни образац и навика.²² Начело дела постаје начин на који прогледавамо, осећамо и живимо сопствену стварност. Оно што јесте, отуда се показује у ширем обухвату и пунини, плодно је и бременисто је.

Када се гледа делом види се без граница и забрана. Гледа се осовљено из сада у бесконачност, а не у хоризонт(ално) – не пада, не издише поглед пред хоризнот(ал)ом. Не судара се глад и намет многих погледа, већ се у струк везују, сабирају погледи. Виђено није место сукоба и борбе за исправност тумачења, већ обухватна тачка међусобног усаглашавања. Начело дела тако постаје начин на који можемо видети и разумети, те саобразити живот заједнице. Друштво осовљено у делу је заједница утемељена у духу и устројена по истом начелу и смислу који се делом отелотворују складопоравнато. Поредак такве поетски засноване заједнице је у сагласју са апсолутним поретком. То је поредак који окупља мноштво гласова у јединствену саобразбу, где сваки поједни глас вибрира пуноћом звучања и звучи у сабирању са свим другим гласовима. У таквој заједници, појци су сви што саучествују у пројављивању; једнако хору окупљених, сазвучно сабраних у складу са делом, јер такав хор је дело са делом у складу.

Литература:

²² Уп. Исто, стр. 107.

Araeen, R., 'Globalization, Cultural Difference, and the Alternative to the Crisis of Art Today', in: M. Beaumont, A. Hemingway, E. Leslie, J. Roberts (eds.), *As Radical as Reality Itself: Essays on Marxism and Art for the 21st Century*, Peter Lang, Oxford/Bern, 2007.

Dedić, N., *Utopijski prostori umetnosti i teorije posle 1960.*, Atoča, Beograd, 2009.

Doorman, M., *Art in Progress: A Philosophical Response to the End of the Avant-Garde*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2003.

Kant, I., *Kritika moći suđenja*, BIGZ, Beograd, 1991.

Marcuse, H., „Društvo kao umjetničko djelo”, u: *Estetska dimenzija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.

Marcuse, H., „O afirmativnom karakteru kulture”, u: *Estetska dimenzija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.

Munro, T., 'Do the Arts Progress?', *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 14, No. 2, 1955.

Отац Јустин Поповић, „Зеница трагизма”, у: *Философске урвине*, Београд, 1987.

Petrović, S., *Estetika u doba antiiumetnosti*, Dereta, Beograd, 2016.

Popović, U., „Mišel Anri o apstraktnom slikarstvu: Kandinski i slikanje nevidljivog”, *Arhe*, Vol. XV, No. 30, 2018.

Henry, M., *The Essence of Manifestation*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1973.

Carroll, N., 'Essence, Expression, and History: Arthur Danto's Philosophy of Art', in: M. Rollins (ed.), *Danto and His Critics*, Second Edition, Willey-Blackwell, Oxford, 2012.

Crowther, P., 'Indifferent to Intentions: The Autonomy of Artistic Meaning', in: O. Hullat (ed.), *Aesthetic and Artistic Autonomy*, Bloomsbury, London, 2013.

Шаровић, С., „Изувир: *poiesis* и естетски критеријум”, у: И. Драшкић-Вићановић, Н. Грубор, У. Поповић, Д. Ћаловић, М. Новаковић, М. Миладинов (ур.), *Ангажована естетика*, ЕДС, Београд, 2021.

Šarović, S., „Šta pada pod krušku? Reč o umetničkom metodu”, *Theoria*, Vol. 64, No. 2, 2021.

Šarović Srđan

Popović Una

AUTONOMY OF THE ARTWORK AND POETICALLY FOUNDED SOCIETY

Voice and Choir

Summary

In this essay, we will address the relationship between aesthetics and progress by examining the nature of an artwork and its potential to influence the development of society. Every autonomous, wholesome, fulfilled, and originative artwork through its own manifestation witnesses and suggests a world. The gathering of various artworks is harmonious. Therefore, artworks are not to be cross-referenced, nor should any of them be ascribed a higher value. Also, addressing the progress of society and its inner constitution can be done through artwork. Artwork is originative for its (own) world that manifests specific meaning based on the artwork's aesthetic principle comprehended through spirit. Therefore, a society based and organized through such artwork would be founded by the same principle and meaning that artwork embodies. Such a community is a higher poetical society, superior to the governing matrix of the culture.

Keywords: artwork, ars-is, autonomy, progress, poetical society.